

Hâfız Osman'ın sülûs-nesih hatla yazdığı kitalar (İÜ Ktp., AY, nr. 6480)

ortadaki iki satır -daha kısa olarak- nesih yazılarına tahsis edilmiştir.

XVII. asrın son çeyreğinde Hâfız Osman aklâm-ı sittede yeni bir üslûp ortaya koymuş, özellikle sülûs ve nesih yazılı yeni estetik değerler kazanmış, bu üslûp kısa zamanda benimsenmiş, Osmanlı topraklarında yayılmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Hâfız Osman'ın nesihdeki üslûbu Yedikuleli Seyyid Abdullah, Şekerzâde Seyyid Mehmed, Eğrikapılı Mehmed Râsim, İsmâil Zühdü, Abdülkadir Şükrü, Mahmud Celâleddin Efendi gibi üstatlar elinde gelişimini sürdürmüştür. XIX. yüzyılda Kazasker Mustafa İzzet ve Mehmed Şevki efendilerle yeni bir üslûp kazanarak XX. yüzyıla ulaşmıştır. Şevki Efendi'nin nesih hattına getirdiği harf mükemmelliği bu konuda nihai nokta sayılmaktadır.

Osmanlılar'da ilk basılan kitaplarda en çok nesih hattı tercih edilmiş, Sultan Abdülâziz devrinde 1866'da Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye yazdırılan ve bunlardan hak edilmiş kalıplarından döküm yapılan çeşitli puntolardaki nesih harufat harf inkılâbına kadar matbaalarda kullanılmıştır. Aslından basılan ve nesih hattıyla yazılmış olan mushafın iki unutulmamacak ismi ise Hasan Rızâ ve Kayışzâde Hâfız Osman Nûri efendilerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 24; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 28; Salâhaddin el-Müneccid, *Câ-*

mi'û mehâsini kitâbeti'l-küttâb, Beyrut 1962, s. 25, 29, 63, 89; A. Grohmann, *Arabische Paläographie*, Wien 1967, II, 233-238; Yazır, *Kalem Güzeli*, I, 92-93; III, 326-328; M. Uğur Derman, *Türk Hat San'atının Şâheserleri*, İstanbul 1982, rs. 58; a.mlf., "Hat San'atında Osmanlı Devri", *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı* (haz. M. Uğur Derman), İstanbul 1992, s. 33-43, ayrıca bk. Katalog, s. 179-232; Nihad M. Çetin, "İslâmî Hat San'atının Doğuşu ve Gelişmesi", a.e., s. 14-30.

M. UĞUR DERMAN

NESİKE

(النسيكة)

Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükür ifadesi olarak kesilen kurban

(bk. AKİKA; KURBAN).

NESİMİ

(نسيمى)

(ö. 820/1417 [?])

Hurûfliği ile tanınan mutasavvîf şair.

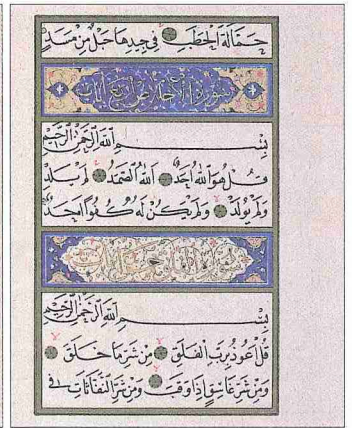
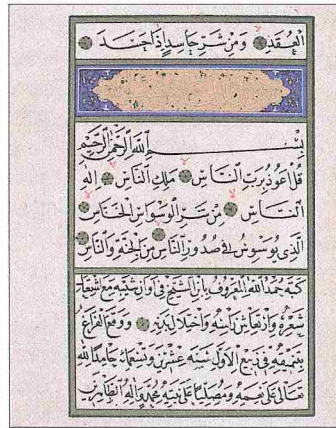
Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi son dönem çalışmalarında da çelişkili bilgiler vardır. İran kaynakları Şiraz ya da Şirvan'da, XVI. yüzyıl Osmanlı tezkirelerinden Âşık Çelebi Diyarbekir'de, Latîfî ise Bağdat'ta (Nesîm nahiyesi) dünyaya geldiğini söylemektedir. Nesîmî ile aynı dönemde yaşayan İbn Hacer el-Askalânî onu Tebrizli gösterir (*İnbâ'ü'l-ğumr*, VII, 269-270). İbnü'l-İmâd da aynı bilgiyi tekrarlar (*Şezerât*, VII, 144). Türkçe divanındaki bir beytine (Ayan, *Nesîmî*, II, 578) ve Âşık Çelebi'nin *Meşâirü's-ş-şuarâ'sına* (vr. 133^a) göre Türkmen asıllıdır. Bunun yanında Arap olduğunu söyleyenler bulunsa da Türkleşmiş bir soydan geldiği ve ana dilinin Türkçe olduğu anlaşılmaktadır (*Seyyid Nesî-*

mî Divanından Seçmeler, s. VII). İbn Hacer el-Askalânî'nin Nesîmüddin (*İnbâ'ü'l-ğumr*, VII, 269), Sibt İbnü'l-Acemî'nin Ali olarak verdiği adıyla ilgili Celâleddin, Ömer vb. isimler de zikredilmiştir; ancak İmâdüddin lakabı isim yerine geçecek kadar kabul görmüştür (*Künûzü'z-zehab*, II, 125). Künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Hemen bütün kaynaklarda ismiyle birlikte "Seyyid" unvanı da kullanılmaktadır. İyi bir eğitim görmüş, genç yaşta tasavvuf yoluna girenek Fazlullâh-ı Hurûfî ile Bakü ve Şirvan'da bir süre beraber yaşamış, Hurûflik anlayışının en sadık temsilcilerinden biri olmuştur.

Nesîmî'nin önce Bedreddin eş-Şiblî'ye bağlandığı belirtilse de (Latîfî, s. 524) asil şöhretini, Fazlullâh-ı Hurûfî'ye intisap ederek halifesi olduktan ve onun Timur tarafından idam edilmesinin ardından kazanmıştır. Fazlullah'ın öldürülmesi üzerine Azerbaycan'dan ayrılıp Türkçe şiirleriyle tanındığı Anadolu'ya gelen Nesîmî'nin I. Murad devrinde Bursa'ya ulaştığı ve burada iyi karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Hacı Bayrâm-ı Veli ile görüşmek için Ankara'ya gitmiş, Hurûflik'le ilgili fikirleri sebebiyle huzura kabul edilmemiştir (*İA*, IX, 207). Ancak Ali Şîr Nevâî'nin Nesîmî hakkında övgü dolu sözler söylemesi (*Nesâ-yimü'l-mahabbe*, s. 437) onun Orta Asya Türk dünyasında önemli bir kişilik olduğunu göstermektedir.

Anadolu'da fikirlerini yayacak ortam bulamayan Nesîmî o tarihte Hurûfîler'in Suriye'deki en önemli merkezi olan Halep'e gitti. İbn Hacer el-Askalânî, onun burada Hurûfî şeyhi olarak faaliyette bulunduğunu ve bağlılarının çoğaldığını belirtir (*İnbâ'ü'l-ğumr*, VII, 270). Ahmet Yaşar Ocak, Şeyh Bedreddin Simâvî'nin aynı tarihlerde Halep'e uğramasının muhtemelen Nesîmî ile görüşmek amacını taşıdığını ileri sürmektedir (*Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühidler*, s. 184). Halkın yanı sıra

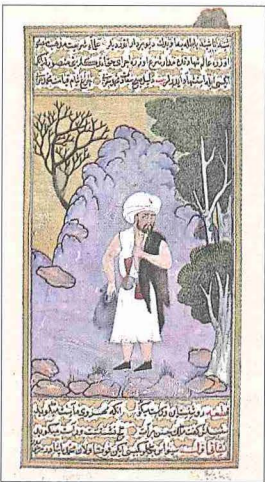
Seyh Hamdullah'ın nesih hatla yazdığı mushafın son sayfaları (İÜ Ktp., AY, nr. 6552)

ra Dulkadıroğlu Ali Bey'le kardeşi Nâsırüddin ve Karayülük Osman (M. Râgib et-Tabbâh, III, 16), Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah gibi devlet adamları da fikirlerinden etkilendiler (Değirmençay, s. 40 vd.). Nesimî şairlik gücünü fikirlerini yaymak için kullandı. "Tanrı'nın insan yüzünde tecessül etmesi" ve "vücudun bütün organlarını harflerle izah" gibi fikirleri Sünnî çevrelerde tepkiyle karşılandı. Halep ulemâsı onun ulûhiyyet iddia ettiğini, görüşlerinin İslâm'a aykırı olduğunu ileri sürerek öldürülmesi için fetva verdi. Bu fetva, Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'nin onayını alan saltanat nâibi Emir Yeşbek tarafından boynu vurulup derisi yüzülmek suretiyle uygulandı (İbn Hacer, VII, 270; Latîfî, s. 526-527; Kınalızâde, II, 986). İbn Hacer, olayları kronolojik sırayla ele aldığı eserinde 820 (1417) yılına ait hadiseleri anlatırken onun bu yıldı (İnbâ'ü'l-ğumr, VII, 269), aynı eserinin bir başka yerinde ise 821'de (1418) (a.g.e., V, 47) öldürüldüğünü belirtir. Sibt İbnü'l-Acemî (Künûzü'z-zeheb, II, 125-126) ve İbnü'l-İmâd el-Hanbelî de (Şezerât, VII, 144) Nesimî'nin 820'de (1417) katledildiğini söyler. Onun ölüm tarihini 807 (1404), 824 (1421) ve 837 (1433) olarak veren kaynaklar da vardır. Abdülbaki Gölpınarlı ise Refî'nin *Beşâretnâme*'sinde Nesimî'yi "şehîd-i aşk-ı fazl-ı zü'l-celâl" diye andığını belirterek onun bu eserin telif tarihi olan 811'den (1408) önce öldürüldüğünü kaydeder (İA, IX, 207). Kabri Halep'te kendi adıyla anılan bir tekkede bulunmaktadır. Şiraz yakınlarında Zerkan'da bir mezarının bulunduğu kaydedilse de (Rizâ Kulı Han Hidâyet, s. 236) burası bir makam mezar olmalıdır.

Nesimî ilâhî sıfatlara sahip olan insanın kutsallığının, saygınlığının ve özgürlüğünün korunması gerektiğini söylemiş, inan-

Meşâirü's-suarâ'da Nesimî'nin minyatürünün bulunduğu sayfa (Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, Tarih, nr. 772, vr. 133^a)

dıklarını ve gerçekleştirmek istediklerini Hurûflük'te bulmuştur. Ona göre insan varlık güzelliğinin aynasıdır. Onu korumak, ona saygı göstermek bu güzelliğin korunması demektir. Çünkü Tanrı insan yüzünde görülür. Nesimî'ye göre insan ceset ve ruhtan ibaret olmasına rağmen aslında daha yüce bir varlıktır. Kalenderler tarafından takdis edilen şairin bazı şiirleri bu zümrelerin âyinlerinde okunmuştur. Nesimî'nin seyyid olması ve Alevî-Bektaşîler'in yedi büyük şairinden biri kabul edilmesi kendisine çeşitli yerlerde mezar izâfe edilmesine yol açmıştır. Ayrıca Nesimî bu çevrelerde şehid ve mazlum bir velî olarak çok büyük kabul görmüş, hakkında çeşitli menkıbeler oluşmuştur.

Dilinde Âzerî Türkçesi özellikleri ağırlıklı olsa da Nesimî, Oğuz Türkçesi'yle teşekkül etmeye başlayan klasik şiir dilinin kuruluşunda açık, sade ve âhenkli diliyle önemli rol oynayan lirik, samimi ve coşkun şairlerin başında gelir. Tasavvuf ve Hurûflük terimleri bir tarafa bırakılırsa dili halk diline çok yaklaşıyor. Nesimî inanç ve heyecanlarını olduğu gibi şiire dökmekten kendini alamamış, ateşli ve taşkın sözler söylemiş, hayranlığını ifade ettiği Hallâc-ı Mansûr gibi canını feda etmekten kaçınmamıştır. Aynı zamanda divan edebiyatının mazmunlarını klişeleştirmeyi gerçekleştiren ilk şairlerdendir. Ayrıca Âzerî Türkçesi'nin Fuzûlî'den önceki en büyük şairi olarak kabul edilir.

Türk edebiyatında önemli etkisi olan Nesimî'nin en çok tesirinde kalanlar mutasavvıf ve özellikle Hurûfî şairlerdir. Şiirlerine kendi döneminde ve ölümünden sonra birçok nazîre yazılmıştır. Onun etkisinde kalan Türk şairlerinden XV. yüzyılda Âzerî şair Habîbî, Diyarbekirli Halîfî, Karakoyunlu hükümdarlarından Cihan Şah (Hakîkî), Hurûfî şairlerinden Refî ve Penâhî; XVI. yüzyılda Arşî ve Usûlî sayılabilir. Şah İsmâil de (Hatâî) Hurûflîği yeniden canlandıran bir hükümdar olarak Nesimî'ye nazîreler yazan ve onu taklit eden şairlerdendir (ayrıca bk. Ayan, *Nesimî*, I, 89-104).

Nesimî, Azerbaycan'da doğumunun 600. yılı itibar edilerek 1973'te UNESCO'nun kararıyla anılmıştır. Bu vesileyle onunla ilgili ortaya konan çeşitli eserlerden bazıları şunlardır: İmamverdiyev Gabil, *Nesimi* (Bakü 1974, manzumu hikâye); Fikret Emirov, *Nesimi Dastanı* (1977, koreografik poema); İsa Hüseyinov, *Mahşer* (Bakü 1982, roman). Ressay Mikayıl Abdullayev Nesimî'nin portresini yapmış, ayrıca bazı şiirleri bestelenmiş, hakkında bir film çevrilmiş, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi

Dilcilik Enstitüsü'ne adı verilmiştir. Azerbaycan dışında İran ve Türkiye'de Nesimî hakkında yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır: Hüseyin Siddîk (*Nesimî*, Tahran 1353 hş. [tarihî dram], Feridun Aşurof-tan çeviri); Seyyid Ali Sâlihî (*Kaknûs der Şeb-i Hâkister*, Tahran 1368 hş.); Reha Çamuroğlu (*Sabah Rüzgârı: Enel-Hakk Demişti Nesimî*, İstanbul 1992).

Eserleri. 1. *Divan* (Türkçe). Nesimî'nin çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan divanı yanında mecmualarda da şiirlerine sıkça rastlanır. Biri Azerbaycan'da, diğerleri İstanbul'da (1260, 1286) olmak üzere beş defa basılan divanın Azerbaycan'da yapılan ilk baskısından sonra (nşr. Selman Mümtaz, Bakü 1926) Cihan-gir Gehramanov eserin sözlüğünü yayımlamış (*Nesimi Divanı Leksikası*, Bakü 1970), ilk tenkitli neşirini de Arap harfleriyle gerçekleştirmiştir (*İmadeddin Nesimi, Eserleri*, I-III, Bakü 1973). Hüseyin Ayan, üzerinde doktora çalışması yaptığı divanı (1970, AÜ DTCF) önce tek cilt (*Nesimi Divanı*, Ankara 1990), ardından iki cilt (Ankara 2002) halinde yayımlamıştır. Bu yayıma göre divanda üç mesnevi, 457 gazel, dört müstezad, bir murabba, üç terciibend, 315 tuyuğ, dört beyit bulunmaktadır. Fatih Köksal Türkiye'de basılan Nesimî divanlarında yer almayan otuz altı, Ömer Zülfe de on altı yeni tuyuğ tesbit etmiştir (bk. bibl.). Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun açıklamaları Nesimî divanından yaptığı seçmeler, hem şairin şiirlerinin daha iyi anlaşılmasında hem de şiir şerhi alanında dikkate değer bir çalışmadır (bk. bibl.). 2. *Divân* (Farsça). Nesimî'nin basılmış olan (İstanbul 1260) bu divanı yanında şiir mecmualarında da çeşitli şiirlerine rastlanır (Karataş, s. 313, 318). Nesimî Farsça şiirlerinde Fazlullâh-ı Hurûfî'yi sıkça anmış, Hurûflük'le ilgili konulara yer vermiş, on iki imamı ve Hz. Ali'yi öven şiirler yazmıştır. Hamid Mehmedzâde (*Divân-ı Fârsî-yi Nesimî*, Bakü 1972), Pervîz Abbâsî-yi Dâkânî (*Divân-ı Seyyid 'İmâdüddin Nesimî*, Tahran 1369 hş.) ve Yedullâh-ı Celâlî-i Penderî (*Zindegî ve Eş-âr-ı 'İmâdüddin Nesimî*, Tahran 1371 hş., 1382 hş.) tarafından neşirleri yapılan divanın Türkçe çevirisini Veyis Değirmençay gerçekleştirmiştir (*İmâdüddin Nesimî ve Farsça Divanı'nın Türkçe Çevirisi*, Erzurum 2005). Buna göre Farsça divanda 290 gazel, yedi kaside, beş mesnevi, bir terciibend, bir müstezad, bir muhammes terciibend, bir musammat, seksen beş rubâî, yirmi kıta, üç Arapça, iki Arapça-Farsça mülemma' gazel bulunmaktadır. Divan, ayrıca İran'da hattat İsmâil Nejad Ferd-i

Luristânî'ye ta'lik hatla yazdırılarak yayımlanmıştır (Tahran 1370 hş.). Kathleen Bur-rill, Nesimî'nin 158 Türkçe tuyuğ ve on dört Farsça rubâisi üzerine bir doktora çalışması yapmış (1964, Columbia University), bu çalışma daha sonra *The Quatrains of Nesimi Fourteenth-Century Turcic Hurufi* adıyla yayımlanmıştır (The Hague-Paris 1972). 3. *Mukaddimetü'l-hakâik*. Fazlullâh-ı Hurûfî'nin *Câvidânnâme*'si esas alınarak yazılan bu Türkçe mensur eserde dinî meseleler, itikada ait konular harflerle açıklanmaktadır. Kitapta Kur'an'daki hurûf-i mukattaa ve abdest, ezan, ikâmet, zekât, savm, hac, ana babaya iyilik, îmân-ı yakîn gibi konularla ilgili, harflerle rakamlar arasında bağlantılar kurularak yorumlar yapılmaktadır. Nesimî'ye aidiyeti kesinlik kazanmayan eserin çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Ayan, *Nesimî*, I, 140-141; ayrıca bk. Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. 185; Adana İl Halk Ktp., nr. 1711; Süleymaniye Ktp., Tarlan, nr. 162/1; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 249/1). Latîfî, "Lisân-ı selâsenin her birinde bir divanı vardır" diyerek (*Tezkiretû's-su'arâ*, s. 524) Nesimî'ye Arapça bir divan nisbet etmekteyse de esere henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Seyyid Nesimî Divanından Seçmeler (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Ankara 1985, s. I-XXXII; Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zehab fi târihi Haleb* (nşr. Şevki Şaas – Fâlih el-Bekkâr), Halep 1417/1996, II, 125-126; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, V, 47; VII, 269-270; Ali Şir Nevâtî, *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâiyimü'l-fütüvve* (haz. Kemal Eraslan), İstanbul 1979, s. 437; Aşik Çelebi, *Meşârü's-su'arâ*, vr. 133^a; Latîfî, *Tezkiretû's-su'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 523-527; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 986; *Keşfü'z-zunûn*, I, 817; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 144; Rıza Kulî Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzü'l-ârifin*, Tahran 1305, s. 236-237; Osmanlı Müellifleri, II, 432-434; M. Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübela' bi-târihi Halebi's-sehbâ*, Halep 1343/1925, III, 15-16; TYDK, I, 13-17; Abdülbâki Gölpınarlı, *Nesimi-Usuli-Ruhi*, İstanbul 1953, s. 3-10; a.m.f., "Nesimî", *İA*, IX, 206-207; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 313, 318; Ali Alparslan, *Câvidânâme'nin Nesimî'ye Tesiri* (doçentlik tezi, 1967), İÜ Ed. Fak. Genel Ktp., nr. THT 9, s. 50-60; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marginal Süflük: Kalenderler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 155; a.m.f., *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s. 181-184; Yedullah-ı Celâli-i Penderî, *Zindegi ve Eş'âr-ı İmâdüddin Nesimî*, Tahran 1382 hş., s. 153; Hüseyin Ayan, *Nesimî: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenzitli Metni*, Ankara 2002, I-II; a.m.f., "Kul Nesimî'ye Ait Olduğu Sanılan Şiirler", *EFAD*, sy. 6 (1974), s. 21-33; Yeyis Değirmençay, *Karakoyunlu Hükümdarı Cihâşşâh ve Farsça Şiirleri (Divân-ı Hakîkt)*, Erzurum 2004, s. 40 vd.; İbrahim Olgun, "Seyyit Nesimî Üzerine Notlar", *TDAY*

Belleten (1970), s. 47-68; a.m.f., "Nesimî Üzerine Notlar", a.e. (1971), s. 195-207; İsmâil Hâkimî, "Nesimî-i Bağdâdî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, XXIII, Tahran 1977, s. 222-228; Abdülfettâh Revvâs Kal'acı, "Lü'lü'etü Âzerbaycân ve şâirü'l-insân", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXXII/1, İslâmâbâd 1416/1996, s. 61-91; Hemid Memmedzade, "Nesimî'nin Farsça Divanı" (trc. Turgut Karabey), *TDEAD*, IX (1998), s. 135-147; Fatih Köksal, "Seyyid Nesimî'nin Bilinmeyen Tuyuğları", *TÜBA*, XXIV/1 (2000), s. 187-197; M. R. Hess, "Zum Stammbaum Einiger Türkischer Nesimî-Handschriften", *Ar.Ott.*, XXI (2003), s. 245-257; Ömer Zülfe, "Nesimî'nin Tuyuğlarına Ek", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, II/4, Ankara 2005 (<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr>); F. Babinger, "Nesimî", *EP* (İng.), VIII, 8; "Nesimî", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Bakü 1983, VII, 229-231.

A. AZMİ BİLGİN

Görüşleri. Edebî kişiliği yanında düşünceleri açısından da dikkate değer bir şahsiyet olan Nesimî'nin bu yönü, klasik İslâmî ilimler ve bâtinî düşünce alanındaki birikimiyle vahdet-i vücûd ve hurûfî anlayışına duyduğu ilgiden kaynaklanır. Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilen şair tamamen seçmeci nitelikteki düşüncelerini üstün bir edebî kudretle ifade etmiş, benzer anlayışlara sahip bâtinî-süfî çevreleri etkilemiştir.

Şairin fikrî bakımdan en önemli özelliği hurûfî düşüncesidir. Daha Bedreddin eş-Şiblî'ye bağlı bir derviş iken Hurûfîliğin kurucusu Fazlullâh-ı Hürûfî'ye intisap etmesi ve onun önde gelen halifesi konumuna gelmesi kendisini koyu bir hurûfî şairi yapmıştır. Bu sebeple şiirlerinde Hurûfîliğin temel kitabı sayılan *Câvidânnâme*'ye çok sayıda atıf yaptığı gibi Hurûfîlik ilkelerine ve sembollerine de bolca yer vermiştir. Allah'ın ilkin Âdem'de, daha sonra genel olarak insanda, özel olarak da Fazlullah'ta tecelli ettiği düşüncesi, insan sûretinin ve organlarının kutsal ve sırlı olarak kabul edilmesi, hat ve nokta motifleri, sayıların kutsallığı şairde en sık rastlanan görüşlerdir (Ünver, *Hurufîlik ve Kuran*, s. 154-158). Ancak onun Hurûfîlik açısından asıl önemli tarafı, başta Fazlullâh-ı Hurûfî olmak üzere akımın önde gelenlerinin eserlerini Farsça yazmalarına karşılık onun düşüncelerini Türkçe ifade etmesi, Hurûfîliğin bilhassa Anadolu'da yayılmasında merkezi bir rol oynaması, bu düşünceyi İranlı Hurûfîler'e göre daha sistemli ve daha edebî bir dille anlatmasından ileri gelir.

Nesimî'nin bir başka yönü de vahdet-i vücûdçu görüşleridir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî tarafından sistemleştirilen bu telakkiyi Nesimî hurûfî düşüncelerle yoğurarak zengin bir içerikle ortaya koymuştur.

Daha ilk mesnevisinde âşıkla mâşukun, secde edenle edilenin bir olduğunu, "Küllî yer ile gök Hak oldu mutlak / Söyler def ü ceng ü ney enelhak" beyyitle ifade etmiş (*Divan*, s. 53), "Ey Nesimî, Hak Teâlâ sendedir / Hem sıfâtı dilde zâtı candadır" beyyitle de (a.g.e., s. 66) ilâhî zâtın kendi varlığıyla birleştiğini ileri sürmüştür. Ayrıca "yaratan, hayat veren, her şeye sahip olan" gibi Allah'a ait sıfatlarla kendini nitelemiştir (a.g.e., s. 88). Nesimî'nin Hallâc-ı Mansûr'a ve "enelhak" motifine sıkça gönderme yapması ve Hallâc-ı Mansûr gibi dramatik biçimde öldürülmesi bazı müelliflerce "ikinci Mansûr" diye anılmasına yol açmıştır.

Dinin emirlerine aldırmayan bir bâtinî-ibâhî gibi görünen Nesimî'nin mensup olduğu Hurûfîlik, Bâtinîliğin alt kollarından birini oluşturur. Nesimî, İslâm'ın bazı inançlarını ve temel ibadetlerini hiçbir dil ve yorum kuralını dikkate almaksızın te'vil etmiştir. Meselâ Kur'an-ı Kerim, onun şiirlerinde insanlara doğru yolu gösteren bir hidayet kitabı olmaktan çıkıp Hurûfîlik anlayışını temellendiren şifrelere dayalı bir kitap haline gelmiştir. Kur'an'ın nazmına hâkim olduğu görülen, şiirlerinin büyük çoğunluğunda âyetlere yer veren ve bu sebeple "bâtinî Kur'an şairi" olarak da anılan Nesimî'nin bütün yorumları âyetleri dil, mantık ve tefsir metodolojisinden ayrı Hurûfîlik istikametine çevirmesinden ibaretir (Ünver, *Hurufîlik ve Kuran*, s. 171 vd., 264 vd., 288 vd.). Temel ibadetleri de aynı bakışla değerlendiren Nesimî namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin gerçek mahiyetlerinin medresede okutulan ilimlerle öğrenilemeyeceğini, bunların bâtinî hedefler amaçladığını söylemiştir (*Divan*, s. 138).

Birçok şiirinde başta Hz. Ali olmak üzere imamları öven Nesimî, bazan vahdet-i vücûd anlayışının bir yansıması olarak Hz. Ali'ye ulûhiyyet atfeden deyişlere de yer vermiş, bir şiirinde onu rahmân, rahîm, evvel, âhir, ahad, samed gibi Allah'a ait sıfatlarla nitelemiştir (Üzüm, sy. 11 [2004], s. 82). Öte yandan on iki imamı öven şiirlerinde (*Divan*, s. 69, 73-74, 75-76, 99-100, 107) inanç ve ibadet anlayışlarına hiç temas etmemiştir. Kaynaklarda Nesimî'nin Ca'ferî mezhebine mensubiyetine dair bilgi yoktur.

Ağırıklık anlayışa göre Nesimî'nin Türkmen olması, görüşlerinin bâtinî ve seçmeci karakter taşıması, hurûfî öğretileri Sün-nî olmayan çevrelerde yaymaya çalışması ve âlimlerin verdiği fetva ile öldürülmesi özellikle Alevî ve Bektaşî çevrelerinde yoğun ilgi görmesine yol açmıştır. Kızılbaş